

SOCIOLOGICKÁ ÚVAHA O NIEKTORÝCH PROBLÉMOCH ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

E. Turi-Nagyová

TURI-NAGYOVÁ, E. [Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra]: *Sociologická úvaha o niektorých problémoch životného prostredia*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (2): 119–124.

Životné prostredie tvorí jednu zo základných podmienok života človeka, a to v rovine priaznivého obytného prostredia. Obe uvedené podmienky pôsobia síce vo vzájomnej súčinnosti, ale len dovtedy, dokedy človek nezačal neprimerane možnostiam prírody zvyšovať svoj tlak na čoraz intenzívnejšie využívanie materiálnej užitočnosti svojho životného prostredia, čo doviedlo ľudstvo k dnešnému katastrofickému stavu v tejto oblasti. Úvaha na uvedenú tému chce upriamiť pozornosť poľnohospodárskej verejnosti na niektoré akútne problémy, hodné pozornosti našej verejnosti.

človek a príroda; životné prostredie; vidiek; technický pokrok a vzťah človek — príroda.

ČLOVEK A PRÍRODA V MINULOSTI

Aby sme pochopili vzťah človek — príroda, je treba si ujasniť, čo je príroda. Ide o definíciu vzhľadom k človeku: potom v prírode je všetko to, čo existuje — je bez toho, aby na tom človek niečo menil. Človek je síce súčasťou prírodných súvislostí, ale jeho spôsob existencie nie je závislý výlučne od prírody.

Závisí aj od toho, ako vlastnými zásahmi prírodu mení a tým sa akosi z jej vnútra vytrhuje. Hegel to vyjadril filozoficky takto: „... človek prírodu zo seba striasa“. Tento odstup od prírody dovoľuje človeku vytvárať a vnárať sa do sveta kultúrnych výtvorov. Ľudská bytosť má potom dvojaký domov: svet prírody a svet kultúry. Táto polarita existencie človeka tvorí základnú osnovu pobytu človeka na svete a má svoj odraz v jeho pocitoch a zážitkoch. Napr. človek stojí v noci obklopený temnou krajinou — lesom — a cíti k nemu pocit ľahostajnosti a cudzoty, ale uvidí v diaľke ľudské obydľia, v ktorých sa svieti, a toto svetlo sa mu stane pocitom domova. Ale je to i naopak: v prostriedku civilizovaného sveta sa veľa ráz zmocní človeka pocit, že všetky tie vymoženosti mu vlastne nemajú čo povedať, vo svete kultúry sa cíti cudzincom a žiada sa mu praštiť so všetkým a vrátiť sa k prírode. Čiže človek je vlastne dvojdomý tvor a žije v ustavičnom napätí, ako túto dvojdomovosť preklenúť, ako ich skĺbiť, aby tento proces nešiel na úkor jedného alebo druhého.

Oba tieto svety neexistujú pre človeka oddelene, ony úzko súvisia. Človek tvorí svoje výtvory z látok, ktoré sú zložkami prírody, a sama príroda obsahuje z ľudského hľadiska vždy moment kultúry. Oba pojmy príroda a kultúra sú teda komplementárne, a to do takej miery, do akej môžeme povedať, čo značí pre človeka určitého dejinného obdobia prí-

roda, čiže musíme poznať základnú kultúrnu charakteristiku doby. S istou rezervou potom možno tvrdiť, že prírodu vo všetkých týchto súvislostiach objavil až moderný urbanizovaný človek.

Aby sme pochopili, čím je nám príroda v dobe rozvinutej industriálnej civilizácie, pozrime sa najprv, čím mu bola v predtechnickej dobe. Na vytvorenie reálneho obrazu treba sa nám rozísť s predstavou romantikov, ktorí považujú pôvodné tesné spojenie človeka s prírodou za stav rajskej harmónie a šťastnej blaženosti. Treba si uvedomiť, že človek najmä v najskorších fázach svojej existencie bol obklopený prírodou, ktorej nerozumel, alebo ak, tak veľmi málo, a bol v nej vystavený najrôznejším ohrozeniam — od prírodných živlov cez zvieratá a pod.

Geoklimatické a poveternostné vplyvy ho veľmi tvrdo zasahovali a nepredvídané prírodné katastrofy presahovali jeho schopnosti brániť sa im. Na získanie potravy či odevu bolo treba vynaložiť nielen veľkú námahu, ale aj veľa riskovať. Vo svete zvierat mal človek veľa nepriateľov, bol vystavený chorobám, proti ktorým sa nevedel brániť. Z toho nám vychádza základná charakteristika vzťahu drvinovej prevahy prírody nad človekom.

Druhá fáza života na zemi je poznačená premenou človeka s typu zberateľa a lovca na typ pestovateľa — chovateľa. Siahla prakticky od prvých vyspelých kultúr staroveku do 18. až 19. storočia. Z hľadiska prvých poľnohospodárskych civilizácií bol prechod k usadlému spôsobu života veľmi ďalekosiahlou revolučnou zmenou.

Toto dlhé historické obdobie je charakterizované z hľadiska vzťahu človeka k prírode tým, že i keď sa stával menej závislým na prírode, svojou činnosťou rušivo do nej nezasahoval. Neopak od staroveku cez stredovek až po začiatok industrializácie vidíme, ako človek rešpektuje prírodu. Vidieť to v štýle stavieb, v citlivo situovaných dedinách s využitím prírodných scenérií, optimálnej polohy osídlenia a najmenšieho zásahu do prírody. Na mnohých miestach našej zeme vznikala kultúra, ktorá svojim rozsahom a veľkorysou úrovňou ďaleko prerastala rámec prírodného prostredia, ale sa z neho rušivo nevydeľovala. Základom a normou všetkého ľudského konania zostávala ešte stále príroda. Po tomto, možno povedať pre prírodu idylickom období, nasledovalo obdobie techniky — prvej priemyselnej revolúcie. Tento proces prebiehal v niekoľkých etapách.

VSTUP TECHNICKÉHO POKROKU DO VZŤAHU ČLOVEK — PRÍRODA

Prvé kroky techniky boli charakterizované využívaním pary a elektřiny, čím sa veľkou mierou zvýšil potenciál ľudských síl a výkonov, bez rušivejších zásahov do prírody.

Ďalej došlo k objaveniu rôznych chemických látok, pomocou ktorých možno realizovať technické ciele bez závislosti na prirodzených materiáloch [výroba syntetických materiálov].

Tretím činiteľom sa stáva automatizácia, ktorá vháňa pracovné predmety, stroje, ľudí i miesto výroby do uzatvorených systémov autoregulatívnych s nepretržite fungujúcimi výrobnými procesmi. Súčasná atomová fyzika dáva tušiť doteraz nepredvídané možnosti výroby — všetko pre uspokojovanie potrieb človeka.

Proces industrializácie sa spočiatku orientoval na anorganické prírodné bohatstvo, pričom nechával bokom rastlinstvo a živočíšstvo. Dnes je to inak. Industrializácia sa stále viac tlačí do poľnohospodárstva a snaží sa o technické podmanenie celej organickej ríše. Takto sa ľudstvo dostáva do rozporu so sebou samým.

Na jednej strane rozvoj vedy, techniky — snaha uplatniť ich vo všetkých sférach života i prírody, na druhej strane ich negatívny následok — devastovaná príroda. Položme si potom otázku, aký zmysel má snaha človeka ovládnuť prírodu, prečo berie človek prírodu do svojich rúk a využíva ju pre svoje ciele. Doteraz sa naša filozofia uberala smerom — príroda má slúžiť človeku!

Z takéhoto typu vzťahu k prírode sa začíname spamätávať. V storočí vrcholiacej vedeckotechnickej revolúcie mnohí vedci prichádzajú k záveru, že ak sa s tým niečo neurobí, hrozí svetu — prírode — neodvratiteľná katastrofa. Za tohto stavu sa kryštalizujú na tieto problémy dve základné hľadiská:

a) *optimistické* — v naznačenom vývoji vidí jednoznačne pokrok a víta ho ako stupňovanie ľudských možností;

b) *pesimistické* — zastávajú ho ľudia, ktorých životné korene sú zasadené hlboko do minulosti a ktorí všetko to, čo prináša industrializácia a urbanizácia, pociťujú ako stratu prirodzeného životného prostredia a vpád novodobého barbarstva.

Pokiaľ ide o optimistov technického pokroku, sú medzi nimi mnohí, ktorí stratili diferencovanú vnímavosť pre to, s čím sa moderná doba na každom kroku lúči (mizne stará romantika). Na druhej strane kultúrno-kritický pesimizmus niektorých vzdelancov dneška ukazuje vrelý pomer k neopakovateľným hodnotám minulosti a snaží sa ich zachovávať.

Obe tieto hľadiská sú voči sebe v príkrom protiklade a zároveň sa dopĺňajú v tom zmysle, že celkom polopate ukazujú líce a opak tej istej mince.

Ako nájsť z danej situácie východisko a kde ho hľadať? Obe spomínané hľadiská vychádzajú z faktu, že vedeckotechnický vývoj a či pokrok slúži dobru alebo zlu. Na tejto zemi je v podstate determinovaný — zastaviť sa nedá. Dá sa však urobiť veľa, a to globálne na poli poľudšťovania života na zemi. Človek sa musí vedieť svojou kultúrnosťou, zmyslom pre estetické a zmyslom pre zodpovednosť voči potomkom postaviť k svojim potrebám tak, aby z filozofie utilitarity prešiel na filozofiu „obytnosti“ tejto zeme. Ak v minulosti obytnosť zeme bola pre človeka ľahko dosiahnuteľná skutočnosť, pre súčasné ľudstvo sa stáva naliehavým problémom. Problém možno zvládnuť vtedy, ak bude proces poľudšťovania života na zemi nerozlučne spojený s procesom *n á v r a t u* človeka k prírode i za cenu toho, že zredukuje svoje „nevyhnutné potreby“, alebo ich prispôsobí takým možnostiam, ktorých dosiahnutie nebude v protiklade s prírodou.

ŽIVOTNÉ PROSTRIEDKY A VIDIEK

Domnievame sa, že základným problémom prírodného prostredia je u nás poľnohospodárska pôda. Problém vidíme v tom, že z roka na rok ubúda jej celková plošná výmera, čo oproti roku 1965 do roku 1980 pred-

stavuje úbytok 8,7 %. Tento nežiadúci stav vo veľkej miere zapríčinila poľnohospodárska politika uplynulých rokov, kedy sa v národnom hospodárstve venovala podstatná pozornosť budovaniu ťažkého priemyslu, čo znamenalo veľké zábery práve poľnohospodársky obrábateľnej pôdy.

Lahkovážny vzťah k pôde sa prejavil nielen zo strany priemyslu, ale tiež u samotných poľnohospodárov. Žiada sa poukázať na situačné začlenenie rôznych hospodárskych stredísk, ktoré zaberajú v jednotlivých regiónoch spravidla najlepšie plochy obrábateľnej plochy. Pritom si nevedomujeme, že vytvorenie 10 až 20 cm pôdy trvá asi 300 — 700 rokov, vytvorenie 10 — 20 cm ornice trvá i 2 000 rokov i viac. Možno vziať do úvahy aj fakt, že už dnes patríme medzi najzaľudnenejšie štáty sveta a že hustota obyvateľstva podstatným spôsobom určuje rozsah a formy obytности a užitočnosti jednotlivých častí prírodného prostredia.

Ďalším deficitným faktorom našej prírody sa stáva čím ďalej, tým viac voda. Nejde len o to, že v Európe patríme k zemiám s malými zdrojmi pitnej vody, ale o ohrozenie týchto zdrojov rôznymi zásahmi priemyselnej výroby. Okrem toho poukazujeme na fakt, že narastá u nás spotreba vody. Na tejto sa podieľajú najviac priemysel, energetika a závlahy. Pokiaľ napríklad verejnými vodárňami prešlo v roku 1970 iba 7,2 % vody, tak priemysel spotreboval 53 % a zvyšok závlahy. Z toho vyplýva, že sú rezervy na šetrenie tohto prírodného a pre človeka nenahradiateľného prostriedku života.

Nie v lepšej situácii sa nachádza na Slovensku ovzdušie. Medzi ohrozené lokality u nás patria Žiar nad Hronom, Ružomberok, Bratislava. Tieto skutočnosti uvádzame z toho dôvodu, aby sme poukázali na nevyhnutnosť okamžite a sústavne riešiť ekológiu koncepčne a vcelku.

SÍDELNÉ USPORIADANIE VIDIEKA A ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

V dôsledku objektívneho vývoja dochádza u nás k postupnému presunu pracovníkov z poľnohospodárstva do priemyslu a služieb, čo je spojené so silnými migračnými tendenciami vidieckeho obyvateľstva smerom k mestám. Sprievodným javom týchto tendencií je intenzívna urbanizácia. Štatistiky ukazujú, že počet obyvateľov v mestách rastie dvakrát rýchlejšie ako celkový počet obyvateľov. Treba však konštatovať, že ani táto tendencia nie je bez rozporov. Nemožno chápať urbanizáciu iba ako príliv obyvateľov do miest, naopak treba si všimnúť i to, že v tomto procese sa vidiecke obyvateľstvo snaží „pomešťovať“. Prejavuje sa to v snahe zanášať technickú civilizáciu do vidieckeho života. Znova stojíme pred dilemou, nakoľko je táto snaha v súlade s prírodným prostredím vidieckeho obyvateľstva a nakoľko ju treba určitým spôsobom regulovať a vytvárať lepší vzťah k životnému prostrediu a k prírode. Keď si všimneme spôsob usporiadania starých jadier našich dedín, vidíme, že boli rešpektované najmä tieto zásady:

a) obytné a hospodárske budovy boli situované do prírodného prostredia s ohľadom na ochranu pred prírodnými živlami a poveternostnými výkyvmi;

b) platila zásada nebudovať dedinu na obrábateľnej pôde, najmä v horských a podhorských oblastiach;

c) usporiadanie dedinskej lokality tvorilo určitý uzatvorený celok do ulice alebo námestia, čo umožňovalo spoločnú ochranu, možnosť susedskej pomoci a vytváralo harmóniu s okolitou prírodou;

d) dbalo sa o vhodné využívanie prírodného bohatstva (riek, riečok, lesov a pod.).

Uvedené zásady súčasná výstavba vidieckych sídiel nerešpektovala. Dalším problémom sú účelové stavby. Pri týchto sa v malej miere brali za zreteľ ekologické hľadiská, či išlo o ich usadenie v teréne, rozsah záberu pôdy, zabezpečovanie ekologicky nezávadného umiestnenia odpadu, ochranu spodných vôd, melioračné stavby a pod. V tejto súvislosti možno spomenúť i otázky pracovného prostredia v poľnohospodárskych podnikoch. Vzhľadom na ich charakter by pracovné prostredie malo byť vzorom zdravého a kultúrneho prostredia, čo vo väčšine prípadov je naopak. Možno poukázať na škodlivé vplyvy neodborného využívania rôznych chemikálií, či priamo vo výrobnom poľnohospodárskom procese, alebo nepriamo v rôznych poľnohospodárskych prevádzkach. I keď boli mnohokrát za veľkých materiálnych nákladov budované rôzne prevádzky, ktoré mali slúžiť kultúrnemu pracovnému prostrediu, tieto neboli udržiavané, resp. pracovníci nedocenili ich význam. Tu sa žiada poukázať i na nedostatok výchovnovzdelávacích snáh pri získavaní ľudí pre také pracovné návyky, ktoré by boli v súlade s požiadavkami zdravej poľnohospodárskej výroby.

Súčasný politický zmeny u nás by mali priniesť nové momenty do života vidieckeho obyvateľstva. Po zavedení tržných vzťahov do poľnohospodárskej výroby je treba počítať s tým, že pracovníci v poľnohospodárskej výrobe sa budú musieť nutne vrátiť k ekonomickému mysleniu našich starých otcov, čo by malo ovplyvniť a zmeniť ich vzťah k výrobe, k živej prírode i k pracovnému a životnému prostrediu.

Cieľavedomá tvorba životného prostredia sa stáva politickým programom nielen demokratickej vlády, ale i rôznych politických strán a hnutí, čo by malo urýchliť osvojenie si novej životnej filozofie. Táto by sa mala odvíjať od „ekologického myslenia“, ku ktorému je treba viesť nielen vidiecke obyvateľstvo, ale všetkých občanov tejto republiky.

ZÁVER

Vzhľadom na akútnosť riešenia problematiky životného prostredia v ČSFR javí sa nanajvýš aktuálnym spracovať ekologickú únosnosť vidieckych regiónov komplexne, t. j. s prihliadnutím na zameranie, veľkosť a charakter poľnohospodárskej výroby, vidiecke osídlenie, možnosti vytvárania turistických zón, najmä v horských a podhorských oblastiach. Ďalšia spoločenská potreba sa ukazuje v urýchlení prijatia legislatívnych opatrení na ochranu životného prostredia. Pri príprave spomínanej dokumentácie by nemali chýbať odborníci — poľnohospodári, ktorí majú čo povedať k uvedenej problematike. Zámerom tohto príspevku bolo upozorniť poľnohospodársku verejnosť na problematiku ekológie v širších súvislostiach s poukázaním na jej niektoré sociologické dopady.

Došlo dne 20. 12. 1990

TURI-NAGYOVÁ, E. [University of Agriculture, Nitra]: *Sociological account of some environment problems*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (2): 119—124.

Environment is one of the basic conditions of human life, that is at the level of favourable housing environment. Both mentioned conditions, however, act in mutual co-operation but only up to that time while a man did not start to press more intensively, inconsistently with potentials of nature, on utilization of material usefulness of his environment leading the mankind to the present catastrophic state in this field. A treatise on this theme is aimed at showing the agricultural public some topical problems worth attention of our public.

man and nature; environment; countryside; technical progress and relationship man-nature

TURI-NAGYOVÁ, E. [Hochschule für Landwirtschaft, Nitra]: *Soziologische Vorstellungen über einige Probleme der Umwelt*. Sociol. Zeměd., 26, 1990 (2): 119—124.

Die Umwelt bildet eine der grundlegendsten Bedingungen für das Leben des Menschen, insbesondere in der Ebene der günstigen bewohnbaren Umwelt. Beide angeführten Bedingungen wirken zwar in gegenseitiger Wechselwirkung, d. h. auch im Zusammenwirken, doch nur dann, solange der Mensch nicht beginnt seinen Druck auf die noch intensivere Nutzung der materiellen Quellen der Nutzbarkeit der Umwelt unangemessen diesen Möglichkeiten zu erhöhen. Dies führte bereits heute die Menschheit zu dem derzeitigen katastrophalen Zustand in diesem Bereich. Mit den Vorstellungen zu diesem Thema wollen wir aufmerksam machen auf einige akute Probleme und zwar insbesondere die landwirtschaftliche Öffentlichkeit, die es verdienen auch von der übrigen Öffentlichkeit berücksichtigt zu werden.

Mensch und Natur; Umwelt; Dorf; techn. Fortschritt und Verhältnis der Menschen zur Natur

Adresa autorky:

JUDr. Elígia Turi-Nagyová, CSc., Vysoká škola poľnohospodárska, Lomonosova 2, 949 76 Nitra
